

Словотвір іменників на позначення назв жителів населеного пункту

У сучасній українській мові назви осіб за місцем проживання утворюються за допомогою суфіксів *-ець*, *-анин(-чанин)*, *-ук*, *-ак*, *-ит*, *-ич*. Найбільш продуктивним є суфікс *-ець*, що поєднується з основами назв населених пунктів: *євпаторієць*, *херсонєць*, *обухівець*, *полтавець*, *чернігівець*.

Вибір одного з названих вище словотвірних суфіксів залежить від фонемного кінця твірної основи конкретного топоніма. Якщо вона закінчується суфіксами *-иць*, *-ець*, *-ськ*, то іменник на позначення назви жителя населеного пункту утворюється за допомогою суфікса *-анин*: *Вінниця* — *вінничанин*, *Хомутець* — *хомутчанин*, *Луганськ* — *луганчанин*, *Донецьк* — *донеччанин*.

Кінцевий суфікс *-івк* топоніма передбачає вживання в назвах жителів суфікса *-ець*: *Романівка* — *романівець*, *Калинівка* — *калінівець*, *Ковалівка* — *ковалівець*, *Павлівка* — *павлівець*.

Якщо в назвах населених пунктів є компоненти *-город* / *-град*, *-піль* / *-поль*, то похідні іменники утворюються додаванням суфікса *-ець*: *Бориспіль* — *борисполець*, *Ямпіль* — *ямполець*, *Тернопіль* — *тернополець*, *Павлоград* — *павлоградець*, *Миргород* — *миргородець*.

Донедавна словотвірний суфікс *-ець* уживається в іменниках паралельно із суфіксом *-чанин*: *черкасець* — *черкащанин*, *полтавець* — *полтавчанин*, *ірпінєць* — *ірпінчанин*, *дикунєць* — *дикунчанин*.

Останнім часом словники й довідкові видання не подають паралельних назв жителів на *-чанин*. Проте це не стосується тих іменників — назв жителів, для яких суфікс *-анин* / *-чанин* є єдиним словотвірним засобом: *Київ* — *киянин*, *Львів* — *львів'янин*, *Ромни* — *роменчанин*, *Харків* — *харків'янин*, *Суми* — *сумчанин*.

Для творення назв осіб жіночого роду найчастіше до іменників чоловічого роду додається суфікс *-к(а)*, при цьому суфікси *-ець*, *-ин* зазвичай відпадають: *полтавка*, *ірпінка*, *черкаска*, *вінничанка*, *лучанка*.

Часом між твірною основою і словотвірним суфіксом з'являється інтерфікс: *кременчужець* — *кременчужанка*, *коломиєць* — *коломиянка*, *житомирець* — *житомирянка*.

Творення присвійних прикметників

Присвійні прикметники утворюються від назв людей і тварин.

Від іменників І відміни присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса *-ин*, причому кінцеві приголосні твірної основи [г], [к], [х] чергуються з [ж], [ч], [ш]: *Ольга* — *Ольжин*, *Лука* — *Лучин*, *мачуха* — *мачушин*.

Якщо твірна основа закінчується на [і], маємо суфікс *-ін* (на письмі — *-їн*): *Софія* — *Софійн*, *Марія* — *Марійн*; виняток: *Іллін*.

Від іменників II відміни присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса *-ів(їв)*, який чергується з *-ов* або *-ев(-єв)*:

- 1) якщо прикметник утворено від іменника твердої групи, то відбувається чергування *-ів* — *-ов*: *Петро* — *Петрова* — *Петрів*, *Степан* — *Степанова* — *Степанів*, *батько* — *батькова* — *батьків*;
- 2) якщо прикметник утворено від іменника м'якої чи мішаної групи, то відбувається чергування *-ів(-їв)* — *-ев(-єв)*: *Ігор* — *Ігорів* — *Ігорєва*; *Сергій* — *Сергіїв* — *Сергієва*.

Від назв тварин прикметники зі значенням присвійності утворюються за допомогою суфіксів *-ин*, *-ін* (на письмі — *-їн*): *бджолиний*, *пташиний*, *орлиний*, *зміїний*, *солов'їний*, суфіксів *-ач(-яч)*: *собачий*, *качачий*, *телячий*, *свинячий*, *гусячий*, *курачий*, *лисячий*, *гороб'ячий* та інших суфіксів (*вовчий*, *ведмежий*).

Творення прикметникових форм від різних географічних назв

В українській мові прикметники від географічних назв творяться зазвичай за допомогою суфікса *-ськ-*: *Обухів* — *обухівський*, *Львів* — *львівський*, *Полтава* — *полтавський*, *Суми* — *сумський*, *Трипілля* — *трипільський*.

Відповідно до фонетичних законів української мови, творення таких прикметників супроводжують такі зміни:

г, з, ж + ськ = зьк: *Запоріжжя* — *запорізький*, *Острог* — *острозький*, *Лейпциг* — *лейпцизький*, *Кавказ* — *кавказький*;

к, ц, ч + ськ = цьк: *Вінниця* — *вінницький*, *Гадяч* — *гадяцький*, *Кременчук* — *кременчуцький*, *Гринвіч* — *гринвіцький*;

х, с, ш + ськ = ськ: *Одеса* — *одеський*, *Глеваха* — *глеваський*, *Карабах* — *карабаський*.

Якщо у слові відкритий склад з *о*, *е* стає закритим, то ці голосні чергуються з *і*: *Берегове* — *Берегівський*, *Хмелеве* — *хмелівський*, *Мукачеве* — *мукачівський*, *Гуляйполе* — *гуляйпільський*. Проте в прикметниках, утворених від інших слов'янських назв, *о*, *е* зберігаються в закритому складі: *Габрово* — *габровський*, *Сараєво* — *сараєвський*, *Воропаєво* — *воропаєвський*.

При збігу приголосних у твірній основі між ними може вживатися вставний *о* або *е*: *Лубни* — *лубенський*, *Гречанці* — *гречанецький*.

Зауважимо, що перед суфіксом *-ськ-* знак м'якшення не пишеться: *Ірпінь* — *ірпінський*, *Оболонь* — *оболонський*, *Умань* — *уманський*, *Прип'ять* — *прип'ятський*; але після *л* знак м'якшення пишеться завжди: *Ворзель* — *ворзельський*, *Сімферополь* — *сімферопольський*, *Хорол* — *хорольський*, *Трипілля* — *трипільський*.

Іноді, щоб утворити прикметник від географічної назви, використовують складні суфікси:

- 1) *-енськ-* додається до багатьох назв на *е*: *Городище* — *городищенський*, *Ставище* — *ставищенський*, *Рівне* — *рівненський*;

2) *-инськ-* іноді додається до іншомовних назв: *Баку* — *бакинський*, *Ялта* — *ялтинський*, *Аляска* — *аляскинський*;

3) *-анськ-* додається до окремих назв на *а*: *Рудня* — *руднянський*, *Будища* — *будищанський*, *Биківня* — *биковнянський*, *Ружа* — *Ружанський*;

4) *-івськ-* додається зазвичай до назв, що мають форму множини: *Турбаї* — *турбайвський*, *Вишняки* — *вишняківський*, *Семипілки* — *семипілковський*.

Прикметники, утворені від географічних назв, що пишуться через дефіс, також зберігають дефіс: *Кам'янець-Подільський* — *кам'янець-подільський*, *Переяслав-Хмельницький* — *переяслав-хмельницький*, *Віта-Поштова* — *віта-поштовий*, *Пуца-Водиця* — *пуца-водицький*, *Нью-Йорк* — *ню-йоркський*.

Прикметники, утворені від географічних назв, що складаються з прикметника та іменника, пишуться разом: *Вітряні Гори* — *вітряногірський*, *Західна Європа* — *західноєвропейський*, *Біла Церква* — *білоцерківський*.